

Otroci in ulica v brazilskem mestu

¹ Kot večina avtorjev uporabljamo tokrat izraz »otroci« za otroke in mladostnike do 18. leta.

² Terensko antropološko delo sem opravljala po metodi opazovanja z udeležbo, pri čemer sem pisala dnevnik opazovanj in osebni dnevnik. Opazovanje z udeležbo pomeni, da raziskovalec zbira podatke z opazovanjem vsakdanjega življenja izbrane skupine in piše terenske zapiske o vsem. Potrebno je, da z izbrano skupino ljudi živi dlje časa, vsaj eno leto, in se od njih uči jezika (Godina, 1998: 269). Opravila sem tudi nestrukturirane intervjuje z otroki, mladimi, strokovnjaki in z ljudmi, ki sem jih srečevala.

Uvod

V brazilskem mestu Corumbá, ki leži v osrednje-zahodni regiji Brazilije, v državi Mato Grosso do Sul, so otroci¹ na cesti (*crianças na rua*) velika težava. Tako trdijo prebivalci in institucije, ki se z otroki in mladostniki ukvarjajo. V mestu je bilo ustanovljenih nekaj preventivnih programov, da bi otroke spravili s ceste, saj je to okolje zanje nevarno zaradi prostitucije, spolnih zlorab, pedofilije, orožja in drog. Številne družine živijo v revščini. Starši pogosto delajo cele dneve, tako da doma nihče ne pazi na otroke. Nekateri starši ne zaslužijo dovolj, zato delajo še otroci. Med domačini pa velja tudi prepričanje, da so v Corumbá otroci, ki živijo na cesti (*crianças da rua*).

S temo cestnih otrok v mestu Corumbá sem se ukvarjala v času antropološkega terenskega dela² od oktobra 2006 do marca 2007. Izhodišče sta bila že prej omenjeno mnenje prebivalcev mesta o fenomenu cestnih otrok in lastna opazovanja v času prostovoljskega dela (od oktobra 2002 do avgusta 2003) v tem mestu.

Cestni otroci v Braziliji

Cestni otroci so realnost Brazilije že vsaj dve stoletji (Leite v Carreira, 1999; Venâncio v Miranda, 2005). Carreira brazilске otroke in mladostnike s ceste imenuje »družbeni simptom« (Carreira, 1999: 45). Simptom ni naključje. Kaže politične in socialno-ekonomske razmere in nakazuje, da družba z njim nekaj pridobi. Številke so različne, leta 2011 naj bi bilo cestnih otrok okoli

24 milijonov, pri čemer večina dela na cesti, manjšina pa tam živi (Unicef, 2011). Leta 2010 je bilo po podatkih Brazilskega inštituta za geografijo in statistiko (IBGE) v Braziliji več kot 190 milijonov prebivalcev, med njimi 62 milijonov otrok in mladih do 19. leta, kar je skoraj tretjina prebivalcev. To bi pomenilo tudi, da je v Braziliji več kot tretjina otrok povezanih s cesto.

Unicef je otroke v povezavi s cesto razdelil v tri kategorije: kandidati za cesto ali otroci v nevarnosti so tisti, ki živijo v revnih družinah in s svojim delom prispevajo v družinski proračun. Otroci na cesti so tisti, ki z družinami ohranjajo povezavo, vendar zaradi stiske v družini tudi delajo. Otroci s ceste pa so tisti, ki na cesti živijo in so bili zapuščeni ali poslani iz družin, s katerimi so stiki redki ali jih ni. (De Moura, 2002: 357; Naterer, 2010: 33)

Rizzinijeva in Lusk (1995: 392) ugotavljata, da nasprotno od splošno razširjenega mnenja večina otrok ne živi ves čas na cesti. Apteekar (1994) navaja, da v državah v razvoju, kamor je šel tudi Brazilijo, okoli tri četrtine do 90 odstotkov cestnih otrok na cesti dela, vendar živijo doma in s svojim delom zaslužijo denar za dodatek k družinskim dohodkom.

Lusk (glej Apteekar, 1994) je razvil štiri kategorije otrok, ki jih je mogoče najti na cesti. Ena skupina so revni otroci, ki delajo in se vračajo k družini čez noč, obiskujejo šolo in večinoma niso delinkventi. Druga skupina so neodvisni delavci na cesti, vez z družino se prekinja, šolo obiskujejo čedalje redkeje in so čedalje bolj delinkventni. Tretji so otroci cestnih družin, ki so revne in živijo ter delajo na cesti, ali iz brezdomnih družin. Četrta skupina so otroci, ki so z družino pretrgali stike in živijo na cesti. Zadnja kategorija so pravi cestni otroci.

Nekatere definicije razdelijo otroke glede na stopnjo cestnega življenja – počasi se odmikajo od doma, na cesti ostajajo čedalje dlje in se končno preselijo na cesto (Apteekar, 1994).

Za cestne otroke v Braziliji Nancy Sheper-Hughes in Daniel Hoffman opažata, »da uporabljata v Braziliji ta termin višji, premožnejši razred, da opiše otroke nižjega razreda, za katere pa sploh ni nujno, da v resnici živijo na cesti. Velikokrat se torej zgodi, da so kot cestni otroci opredeljeni tisti otroci, ki živijo pri svojih družinah, na cesti pa le opravljajo delo oziroma tam preživijo del svojega časa.« (Sheper-Hughes in Hoffman v Naterer, 2010: 46)

Med vsemi cestnimi otroki v Braziliji je večina fantov (Rizini in Lusk, 1995; Apteekar, 1994).

Razlogi za obstoj cestnih otrok

Med najpogostejšimi razlogi za odhod otrok na cesto navajajo avtorji destrukturirano družino, revščino in potrebo po prinašanju dodanega zaslužka družini. Prepoznati je mogoče idejo o linearno vzročni povezavi – velike revne družine in težak položaj v državi pripeljeta do migracij v mesta. V mestu družina zaradi slabih razmer ni več trdna in cesta postaja za otroke čedalje bolj privlačna. Ko so otroci na cesti, so del drugačne socialne realnosti in se upirajo normam in vrednotam, ki jih povečujejo zahodne družbe (De Moura, 2002: 358).

Večinoma izhajajo iz revnih in številnih družin ter gredo na cesto predvsem zato, da nekaj zaslužijo in pomagajo pri vzdrževanju družine (Carreira, 1999: 54).

Različni avtorji navajajo podobne razloge za odhod na cesto. Pri tem je pogosto izpuščen kontekst in splet dejavnikov socialnega, kulturnega, geografskega in zgodovinskega okolja (prim. De Moura, 2002: 357).

»V teoriji sprejeti in največkrat navajani dejavniki, ki vplivajo na oblikovanje pojava cestnih otrok, so tako: slabe razmere v družini, revščina, brezposelnost, preobremenjenost družine, dezintegracija družine, neodgovorno starševstvo, odsotnost staršev, nasilje v družini oziro-

ma širšem socialnem okolju, zanemarjanje in zloraba otrok, alkoholizem in narkomanija. Nikakor pa ni mogoče zanikati individualne komponente, ki jo je mogoče najti v psihologiji posameznega otroka in ki se kaže v dejstvu, da otroci na cesto bežijo kot posamezniki in ne kot populacija.« (Naterer, 2010: 37–38)

Leite meni, da gredo otroci na cesto, ker je to ena najboljših možnosti zanje (glej Carreira, 1999: 51). »Cestne otroke razumemo kot visoko kompetentne akterje z izjemnim socialnim in kulturnim kapitalom, ki jim omogoča preživetje na cesti. Večina obstoječih kategorizacij cestnih otrok namreč predstavlja cestne otroke kot žrtve brez alternative, s čimer pa se na podlagi opravljenega pregleda študij cestnih otrok v svetu, predvsem lastnih raziskovalnih izkušenj, ne moremo strinjati.« (Naterer, 2010: 36)

Družina

Destrukturirana družina, ki je najpogosteje navajan, za nekatere pa najpomembnejši razlog za odhod otrok na cesto, naj bi bila posledica modernizacije. V njej ne živita oba starša. Centralni lik je mati, oče je funkcionalno neprisoten ali pa ga ni. Različni avtorji opredelijo starše cestnih otrok kot moralno oporečne (prim. De Moura, 2002: 358).

Polovica otrok prihaja iz družin z obema staršema (oče ni nujno biološki oče), v 34 odstotkih primerov je prisotna samo mama, 10 odstotkov jih je iz dezintegriranih družin, preostali pa živijo s skrbniki ali drugimi mladimi (Rizzini in Lusk, 1995: 394).

Večinoma naj bi izhajali iz matrifokalnih gospodinjstev, v katerih matere pogosto menjujejo partnerje. Carreira kot komentar na to stigmatizirano podobo matere dodaja, da je njena vloga tudi vloga gospodarja hiše, pri čemer se vloga moških niti ne omenja, saj večinoma niti niso prisotni (Carreira, 1999: 54).

Po mnenju Apteekarja (1994: 4) je v patrifokalni strukturi odhod od doma pogostejši pri hčerah, v matrifokalni pa pri sinovih, kar naj bi veljalo tudi za Brazilijo.

Lusk zanika, da bi bila razlog za odhod na cesto družina, ki zanemara otroke ali je nasilna, saj so otroci v številnih intervjujih povedali, da »so na cesti zato, da delajo in služijo denar, ker ga doma ni dovolj« (prav tam: 11).

Carreira (1999: 51–54) opozarja na past stigme. Večina cestnih otrok izhaja iz revnih družin, vendar vsi otroci iz revnih družin ne gredo na cesto. Ravno tako je mogoče, da so družine cestnih otrok destrukturirane. Takih družin je v Braziliji veliko, vendar vsi otroci iz destrukturiranih družin ne gredo na cesto.

Revščina

Pri revščini, ki jo navajajo kot razlog odhoda otrok na cesto, avtorji pokažejo dva načina določanja definicije (Narayan, 2000; da Silva in Neder, 2010). Prvi je denarni – dohodek je razdeljen na vse osebe v gospodinjstvu in če je nižji od določene meje, so revni. Nekateri namesto tega raje uporabijo kupno moč. Vendar lahko na tak način revščino precenimo, ker ne upoštevamo npr. različnih dejavnikov ruralnih področij, ali pa podcenimo, ker izpustimo druge dejavnike, kot so pogoji za doseganje možnosti v življenju, pismenost, svoboda, zdravje, enakost ipd. Večdimenzionalna opredelitev revščine upošteva različne dejavnike, tudi denarnega. Tako lahko pri opredelitvi revščine bolj upoštevamo tudi posameznika, ne samo objektivna številska merila, saj revščino povzročajo različni, med seboj povezani dejavniki.

V raziskavi, ki so jo na podlagi večdimenzionalne opredelitve revščine izvedli leta 2007 v Braziliji, so merili parametre s področij: značilnosti domovanj (material zidov, osvetljenost ipd.), možnosti za sanitarije, izobraževanje, možnosti za delo, razlog za nesamostojnost, denarna revščina. Ob upoštevanju samo denarne dimenzije je raziskava pokazala 20,08-odstotno revščino, večdimenzionalni pogled pa 40,33-odstotno (da Silva in Neder, 2010: 23). Za državo Mato Grosso do Sul, kjer se nahaja Corumbá, je raziskava pokazala po denarni dimenziji 25,57-odstotno revščino, po večdimenzionalni pa 40,45-odstotno (da Silva in Neder, 2010: 24). Po podatkih IBGE, kjer je upoštevana denarna dimenzija, je bilo leta 2000 v tej državi 37 odstotka revnih, do leta 2008 se je njihovo število zmanjšalo na 24 odstotkov (Rochas et al., 2010: 27).

Leta 2010 je bil v Braziliji povprečen mesečni dohodek na osebo 668 realov,³ pri čemer je polovica ljudi prejela do 375 realov, kar je bilo manj, kot je takrat znašala najnižja zajamčena plača – 510 realov, 25 odstotkov ljudi pa je prejelo do 188 realov na mesec (IBGE). Če dohodke družine razdelimo na vse družinske člane, je 16 milijonov ljudi živelo z mesečno vsoto, nižjo od 70 realov, kar je vlada postavila kot mejo skrajne revščine (Unicef, 2011).

Med vsemi revnimi je kar 40 odstotkov otrok do 14. leta. Med vsemi otroki v starosti do 11 let jih 48 odstotkov živi v revščini, v starostnem obdobju od 12 do 17 let pa jih v revščini živi 38 odstotkov (IBGE).

Delo

Večina otrok na cesti dela, pazijo in čistijo avtomobile, pomagajo pri prenašanju, zbirajo in prodajajo ipd. Delo na cesti ni le problem, ampak je za večino otrok predvsem razlog odhoda na cesto. Delajo zaradi pomoči družini, nekateri pa tudi zaradi nevzdržnih razmer doma (spolno, fizično nasilje), osebnih potreb, poskusa vključevanja v družbo ali ker so prisiljeni delati za preživetje (Carreira, 1999: 55).

Estatuto da Criança e do Adolescente – Statut otroka in mladostnika – je zakon, ki opredeljuje pravice otrok in mladostnikov ter med drugim opredeli tudi otroško delo. Pod otroško delo v Braziliji šteje delo z namenom zaslužka za mlajše od 16 let. Z namenom učenja smejo delati že od 14. leta naprej, težja dela pa od 18. leta naprej (di Giovanni, 2004: 15).

Otroci delajo na cesti legalno ali ilegalno in s tem prinesejo dohodek družini, na kar so mnogi ponosni (Rizzini in Lusk, 1995: 392).

Mednarodna organizacija za delo ocenjuje, da se 16,1 odstotka mladostnikov v starosti od 10 do 14 let ekonomsko udejstvuje (Unicef, 2011). V starostni skupini od 5. do 17. leta dela 4,8 milijona otrok in mladostnikov (Direitos da Criança).

Delež mladih v starosti od 10 do 17 let, ki so delali, je od leta 1992 do leta 2004 upadel za 36,4 odstotka. V starostnem obdobju od 5 do 9 let je leta 1992 delalo 636.248 otrok, leta 2004 pa 248.594 otrok (Somavia, 2010: 21).

Po drugih podatkih je leta 2001 med otroki v starosti od 5 do 15 let delalo tri milijone otrok, kar je bilo 8,5 odstotka otrok od vseh 36 milijonov v tej starostni skupini. S 16 leti, ko je dovoljeno vstopiti na trg dela, začne delati več kot 23 odstotkov deklet in 41 odstotkov fantov (Kassouf, 2004: 55).

V državi Mato Grosso do Sul je leta 2007 v starosti 5 do 17 let delalo 11,83 odstotka otrok in mladih, leta 2009 pa 9,08 odstotka (FNPETI).

Vsi otroci na cesti ali s ceste ne delajo in tudi vsi otroci, ki delajo, ne spadajo v ti dve skupini.

⁴ V mestu se ne uporablja izraza favela, ki je poznan za revne predele v nekaterih večjih brazilskih mestih.

⁵ Rasa v Braziliji pomeni preplet različnih dejavnikov, kot so barva kože, fizionomija, razred, kraj prebivanja ipd. V popisu prebivalstva leta 2010 se je veliko prebivalcev opredelilo za pripadnike bele, rumene, črne, rjave ali mešane rase.

Otroci na ulicah mesta Corumbá

Mesto Corumbá je cvetelo do začetka 20. stoletja, leži namreč ob reki Paragvaj, ki je bila edina pot za dostop v notranjost celine. V mestu je bilo največje rečno pristanišče na celini, z gradnjo železnice pa je izgubilo strateško vlogo in od takrat se sooča z večjo revščino. Leta 2010 je bilo v občini 103.703 prebivalcev, okoli 90 odstotkov jih je živelo v mestu Corumbá. Okoli 37 odstotkov vseh prebivalcev je otrok in mladostnikov do 19. leta starosti.

Študije cestnih otrok v Corumbá

Izsledke raziskav za mesto Corumbá o cestnih otrocih je bilo mogoče najti samo na tamkajšnji državni univerzi (Universidade Federal do Mato Grosso do Sul).

V raziskavi cestnih otrok v mestu Corumbá leta 1993 (Contini in Kassar, 1995) so uporabili izraza *otroci s ceste* za tiste otroke, ki so izgubili povezavo z družino in so živeli na cesti, in *otroci na cesti* za tiste, ki živijo pri starših ali sorodnikih in na cesti iščejo dopolnitev zase, npr. hrano, prosti čas ipd. (Contini in Kassar, 1995: 10). Nahajali so se na odprtih tržnicah, okoli trgovin in na trgih v središču mesta. Našli so 170 otrok, večina (84 %) med 6. in 14. letom, med katerimi je bilo 41 deklet (24 %) in 129 fantov (76 %). Z družino jih je živelo 85 odstotkov, s sorodniki 11 odstotkov, en odstotek z družino, ki jih je posvojila, skupaj jih je bilo torej 96 odstotkov uvrščenih v skupino otrok na cesti. Pri mnogih so ugotovili, da se doma dogaja nasilje, povezano s spolno zlorabo. Družino 75 odstotkov otrok sta sestavljala oče in mati, 16 odstotkov otrok samo mati in 3 odstotke samo oče, 5 odstotkov pa jih ni imelo staršev. Med temi otroki jih je 57 odstotkov delalo – pazili so avtomobile, nosili vreče, prodajali so malenkosti. Čeprav jih je 42 odstotkov reklo, da ne delajo, so bili številni pogovori z njimi opravljeni v času, ko so pazili avto ali nosili vreče.

Raziskava družin otrok na cesti v mestu Corumbá v letih 1999 in 2000 (de Barros in Kassar, 2003) je temeljila na intervjujih s 17 otroki in njihovimi družinami. Samo devet družin je imelo stalen dohodek. Otroci so v vseh družinah prispevali k družinskim dohodkom, razpon tega prispevka pa je bil od 3 do 80 odstotkov. Večina družin je živela v slabih razmerah (nizek nivo higiene in sanitarij, barake iz lesa).

Razlogi za obstoj cestnih otrok

V nadaljevanju je predstavljen zelo kratek oris področij, omenjenih med glavnimi razlogi za odhod otrok na cesto v Braziliji. Osnova so bili pridobljeni podatki in lastno raziskovanje.

Revščina je v mestu Corumbá opazna že na prvi pogled. Vsi revni predeli mesta⁴ so na obrobju, le eden je blizu središča. Rasna pripadnost,⁵ v Braziliji v veliki meri določa tudi družbeni razred in posledično tudi kraj bivanja v mestu. Za leto 2010 navaja statistika 40-odstotno revščino, pri čemer je bila meja revščine na prebivalca mesečna vsota, nižja od polovice minimalne plače. V tistem letu je bila občina Corumbá druga najrevnejša med 11 občinami v državi Mato Grosso do Sul. V letu 2008 je revščina upadla za 12 odstotkov. (IBGE; Rochas et al., 2010: 27). Med otroki je bilo revščino zaznati v pomanjkanju toplejših oblačil, hrane in šolskih potrebščin, v slabem zdravju ipd.

⁶ *Projeto Criança e Adolescente Feliz.*

⁷ *Conselho Tutelar* (mogoč prevod bi bil Varovalni svet) je občinska institucija, katere glavna naloga je skrb za otrokove (0–12 let) in mladostnikove (12–18 let) pravice, ki jih prinaša Statut.

Družine sem spoznavala med obiski prijateljev in pri obiskovanju drugih družin, ko sem delala pri projektu *Veseli otroci in mladostniki*,⁶ namenjenem otrokom revnih. Družine z veliko otroki so v mestu Corumbá pogoste. Revnejše družine živijo večinoma v majhnih hišah, mnoge v lesenih, ki v mrazu ne omogočajo dovolj zavetja. V zadnjih letih gradi občina cenejše majhne hiše za revne. V prostem času so otroci pogosto okoli hiše ali v njej, kjer so tudi starši oziroma odrasli. Ne glede na družbeni razred je ideal staršev in skrbnikov, da so otroci ves čas doma oziroma na varnem. Družine, kjer je prisotna samo mati, so pogoste, vlogo očeta pa prevzema tisti moški, ki je takrat materin partner. Stalnica v družini je torej ženska (matrifokalna ureditev). Radi živijo v bližini sorodnikov, ki lahko občasno za krajši ali daljši čas poskrbijo za katerega od otrok. Otrok gre k sorodnikom iz različnih razlogov – zaradi nesoglasij, ker si želi družbe sestričen in bratrancev, biti v drugem delu mesta ipd. – kar je v tem okolju sprejemljivo. Spolna zloraba otrok je skrb zbujujoča, zabeleženi so tudi primeri prodaje lastnih otrok za prostitucijo ipd. Pomembnost teme nakazujejo različni programi (npr. *Sentinela za področje spolnih zlorab*), seminarji in raziskovalne naloge na državni univerzi v mestu.

Koordinator ustanove *Conselha Tutelar*⁷ meni, da je destrukturna družina vsaka, ki ni sestavljena iz očeta, mame in otrok. Med njih uvršča tudi družine z očimom ali mačeho. Po njegovem mnenju so med njimi družine, ki nimajo dostopa do redne prehrane, šolanja, ali kjer sta prisotna alkohol, droga, skratka družine, kjer ni primernih materialnih ali psiholoških možnosti za otrokov razvoj (iz intervjuja, 30. januar 2007).

O otroškem delu je veliko govora, še posebno zaradi Statuta otroka in mladostnika. Veliko otrok pomaga staršem pri dejavnostih, ki jih opravljajo za preživetje, predvsem pri prodaji ali strežbi, kar se pozna tudi pri zmanjšanem delu za šolo. Delajo tudi otroci na cesti. Če dobijo delo ali zaposlitev, začne veliko mladih delati kmalu po končanem šolanju ali takoj, ko starost to dopušča. Ob delu potem končujejo osnovno ali srednjo šolo – večerno izobraževanje, običajno po 18. uri, ponuja več šol. Znak tega so tudi redni in izredni univerzitetni programi, kjer so predavanja popoldne in zvečer. Statut pa nekateri otroci uporabijo tudi drugače, in sicer staršem zagrozijo s prijavo na sodišču, če bodo morali pomagati pri domačih opravilih.

V iskanju cestnih otrok

Namen terenskega dela je bil poiskati cestne otroke in raziskati njihovo življenje. Uporabljena sta izraza, ki so ju uporabljali avtorji v raziskavah v mestu Corumbá in tudi nekateri drugi strokovnjaki: otroci s ceste za tiste, ki na cesti živijo, in otroci na cesti za tiste, ki tam samo delajo (prim. De Moura, 2002; Naterer, 2010; Contini in Kassari, 1995).

Informatorji, domačini, katerih imena so spremenjena, so izrazili svoje mnenje, kje se nahajajo cestni otroci in kaj počnejo.

Julio, profesor pri projektu za otroke in mladostnike, je menil, da so tam, kjer so fliperji. »Po mestu jih je manj, ker naokoli kroži avtomobil *Concelha Tutelar*, ki jih lahko ustavi. Večinoma so pri fliperjih, če pa so že zunaj, so na *çaçimbi* (izvir potoka s tolmunom) ali na obrežju reke. Dejansko pa so bolj notri.« (iz dnevnika, 1. december 2006)

»Ves čas pazijo avtomobile pred velikimi trgovinami, so pred vrati restavracij in prosijo, so pred centrom za vozišče izpite in pred zaporom, kjer pazijo avtomobile in prostore za par-

⁸ *Panoff* je supermarket, v mestu so trije. *Laça de Ouro* je restavracija z živo glasbo.

kiranje. Jih je med 25 in 30.« (Flavia, zaposlena na Conselhu Tutelar; iz intervjuja, 2. januar 2007)

»Pred *Panoffom*, *Laça de Ouro*,⁸ v pristanišču se kopam.« (Carlos, mladostnik v zavetišču; iz dnevnika, 30. januar 2007)

»Cesta je vse, kar ni dom, tudi sosed, prijatelj ..., če ne veš, s kom je. Če ne more biti pri miru doma, je na cesti. /.../ Prej so bili na parkirišču pred *Panoffom*, zdaj je tam čuvaj. Nekoč so bili na pokopališču. Kopali so po grobovih, iskali zlate zobe, verižice ... Danes je tam čisto in čuvaj. Nekoč so se kopali v reki, danes se tam perejo avtomobili, umazano je, ni zanesljivo ... Više ob pristanišču, ampak zdaj so tam turistične ladje. /.../ Nekoč so bili na trgu, zdaj jih ni, ker je tam policija.« (Lu Maria, vodja projekta za otroke in mladostnike; iz intervjuja, 9. januar 2007)

»Otrok s ceste je med 10 in 12, ki nimajo kam iti. Takih, ki se vračajo domov, pa je med 35 in 45.« (Koordinator Conselha Tutelar; iz intervjuja, 21. januar 2007)

»Na dan dobim okoli 10 realov. Dam jih mami.« (Marcelo, otrok pred *Panoffom*, 13. februar 2007)

Otrok s ceste kljub informacijam domačinov ni bilo mogoče najti. Občasno je bilo pred eno od trgovin, predvsem v popoldanskih urah, vendar ne vsak dan, videti nekaj otrok, dva do pet fantov, med njimi ni bilo mladostnikov nad 14 leti. Pazili so avtomobile, niso bili povezani med seboj in tja niso prihajali vsak dan. Možnosti za zaslužek so prinašali tudi različni dogodki, kot so karneval, junijske zabave, kjer so prodajali, pomagali na stojnicah ipd. Z denarjem so pomagali svoji družini, nekateri so si kupili drogo (iz dnevnika, 30. januar 2007 in 13. februar 2007). Nihče od njih ni živel na cesti. Tisti brez družin so živeli v zavetišču za otroke ali za mladostnike, občasno pa so prespali na kakšem kraju, ki je poznan kot prenočišče uporabnikov drog.

Primerjava in razprava

Razlogi za odhod na cesto so v mestu Corumbá podobni kot v drugih delih Braziliije: revščina, potreba po zaslužku, veliko družin je destruktuiranih in matrifokalnih, vendar bi za potrditev družine kot razloga za odhod otrok na cesto potrebovali več raziskovanja. Treba je dodati še osebne razloge, saj si nekateri otroci sami izberejo cesto (prim. Naterer, 2010; Leite, 1999). Glede na definicije in številke, ki jih avtorji navajajo za cestne otroke v Braziliji, v mestu Corumbá ne pridemo do tako visokega odstotka. Tudi če vzamemo najvišje ugotovljeno število (170 – prim. Contini in Kassar, 1995), je to še vedno manj kot en odstotek otrok in mladih. Za samo mesto je to dober podatek, ker pa šteje vsak otrok, je potrebno razmišljati o mogočih, ukrepih. Pri številu otrok na cesti je treba upoštevati, da mlade, starejše od 14. leta, redko srečamo med otroki na cesti, saj so večinoma vpeti v različne dejavnosti (delo, preprodaja, prostočasne dejavnosti med odraslimi). Večina cestnih otrok so fantje.

Odpira se vprašanje, kako to, da je v mestu Corumbá v primerjavi s preostalimi Brazilijo tako malo otrok in mladih na cesti. Ugotovljenih je bilo nekaj razlogov, nekatere so navedli tudi informatorji. V vsakem primeru bi bile potrebne nadaljnje raziskave.

- Majhno, izolirano mesto, v katerem je težje biti neopazen ali poskrbeti, da te ne poznajo.
- Povezanost širše družine, ki pomaga pri finančnih težavah, težavah v družini, skrbi za otroke, če jim umrejo starši.

- Močan lik matere. Čeprav je to lik, ki nekatere otroke, še posebej fante, odvrta in zato odidejo od doma (prim. Aptekar, 1994), je tudi lik, ki zaseda posebno, spoštovanja vredno mesto; igra torej dvojno vlogo.
- Dejavnosti Conselha Tutelar: avto, ki kroži po mestu, hiter odziv na klice o težavah v družinah.
- Pomen skupnosti: za identiteto posameznika je zelo pomembno, da je sprejet v različnih skupnostih, ki jim želi pripadati, hkrati pa se skupnost odzove v primeru zaznavanja težav.
- Prisotnost preventivnih programov, pri čemer nekateri nudijo tudi prehrano, nekaj šolskih potrebščin, botrstva iz tujine za stroške šolanja.
- Možnost zaslužka iz drugih virov, npr. zbiranja konzerv, preprodaje drog.
- Strah pred zavetiščem, kamor bi otroka ali mladostnika lahko dali.
- Dovoljenje, da se mlajši od 16 let lahko udeležijo dogodkov po 22. uri, ipd.

Sklep

Kljub velikemu odstotku revščine v mestu Corumbá ni ali skoraj ni otrok s ceste. Število otrok na cesti je majhno glede na celotno populacijo otrok v mestu in v primerjavi z Brazilijo. Otrok na cesti je več kot otrok s ceste in večinoma so to fantje, kar je podobno podatkom za Brazilijo.

V mestu še vedno vlada prepričanje, da je veliko otrok na cesti in da so tam ves čas. Morda je treba postaviti vprašanje, kdo potem je *criança na rua*, otrok na cesti, za Corumbaense.⁹ Ideal v mestu Corumbá je, da so otroci, kadar niso v šoli ali na kaki drugi dejavnosti, ves čas doma. Če niso doma, pa naj bodo vsaj tam, kjer imajo primeren nadzor. Ne glede na ugotovitve je za antropologa pomembno to, kar pravijo ljudje sami.

Razpravi o cestnih otrocih de Moura dodaja pogled iz drugega zornega kota: cestni otroci so socialni konstrukt. Ta, kot vsak konstrukt, ne opisuje samo fenomena, ampak s poseganjem na področje vrednot in čustev prinaša stigma – revnih družin, ubogih otrok, cestne kulture –, ki je negativna. Zato ostajajo cestni otroci socialno izključeni (prim. de Moura, 2002).

Primarna težava niso otroci in za to niso krive samo družine. Preplet dejavnikov, kjer nosijo svojo odgovornost tudi država in državljani, je družino potisnil v težke okoliščine, pri tem pa seveda ne smemo zanikati posameznikove osebne odgovornosti. »Dokler ne izkusiš, kaj pomeni imeti lačnega otroka, je težko razumeti, da si proti, da obtožijo pedofila, ki ga je zlorabljal. Ker je dajal otrokom hrano. Lakota boli.« (udeleženka seminarja; iz dnevnika, 24. januar 2007) Samo celosten pristop prinaša spremembo situacije, socialni konstrukt cestnih otrok pa k temu ne vodi. Biti na cesti namreč pomeni, da je otrok del sveta, ki je drugačen od večinskega, torej pripada »drugim«. Svet odraslih skuša izboljšati njegov položaj, a otrok ostaja socialno izključen. Cestni otrok je predvsem otrok, ne »kriminalec«, »ničvrednež«. Ta otrok mora biti subjekt, ne objekt.

Literatura

- APTEKAR, L. (1994): Street Children in the Developing World: A Review of Their Condition. *Cross-cultural Research* l. 3(28): 195–224. Dostopno prek: <http://www.sjsu.edu/faculty/laptekar/pub.html> (11. oktober 2012).
- CARREIRA, A. F. (1999): As Crianças e adolescentes de rua no Brasil. *Re-criação, Revista do CREIA* l. 4(1): 45–58.
- CONTINI, M. L. J. in KASSAR, M. C. M. (1995): Meninos de rua versus crianças: desafios de uma pesquisa. *Re-criação, Revista do CREIA* l. 1(1): 29–34.

- DA SILVA, A. M. R. in NEDER, H. D. (2010): Abordagem das capacitações: um estudo empírico sobre pobreza multidimensional no Brasil. *Conferência Latino Americana e Caribenha sobre Abordagem das Capacitações e Desenvolvimento Humano*. Dostopno prek: <http://www.pucrs.br/eventos/alcadeca/?p=programacao> (11. oktober 2012).
- DE BARROS, A. A. in KASSAR, M. C. M. (2003): Significado econômico das atividades das crianças/adolescentes de (ou na) rua para suas famílias. *Re-criação, Revista do CREIA* l. 8(2): 31–40.
- DE MOURA, S. L. (2002): The Social Construction of Street Children: Configuration and Implications. *British Journal of Social Work* 32: 353–367.
- DI GIOVANNI, G. (ur.) (2004): *Aspectos qualitativos do trabalho infantil no Brasil*. Brasília, Organização Internacional do Trabalho.
- FÓRUM NACIONAL DE PREVENÇÃO E ERRADICAÇÃO D TRABALHO INFANTIL (FNPETI). Dostopno prek: <http://www.fnpeti.org.br> (11. oktober 2012).
- GODINA, V. V. (1998): *Izbrana poglavja iz zgodovine antropoloških teorij*. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- DIREITOS DA CRIANÇA. *POSTAL DOS DIREITOS DA CRIANÇA E DO ADOLESCENTE*. Dostopno prek: <http://www.direitosdacrianca.org.br> (11. oktober 2012)
- INSTITUTE BRASILEIRO DE GEOGRAFIA E ESTADÍSTICA (IBGE). Dostopno prek: www.ibge.gov.br/home (11. oktober 2012).
- KASSOUF, A. L. (ur.) (2004): *O Brasil e o trabalho infantil no início do século 21*. Brasília, Organização Internacional do Trabalho.
- NARAYAN, D. (2000): *Can anyone hear us? Voices of the poor*. New York, Oxford University Press
- NATERER, A. (2010): *Antropološka analiza subkulture cestnih otrok*. Doktorska disertacija. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- RIZZINI, I., in LUSK, M. W. (1995): Children in the streets: Latin America's Lost Generation. *Children and Youth Services Review* l. 3(17): 391–400.
- ROCHAS, D. C. F. M. A., DATHEIN, R., LIMA, E. F. in DE OLIVEIRA, A. A. (2010): Políticas e programas de combate à pobreza e desenvolvimento das capacidades humanas: uma análise comparativa dos municípios do estado do Mato Grosso do Sul. *Conferência Latino Americana e Caribenha sobre Abordagem das Capacitações e Desenvolvimento Humano*. Dostopno prek: <http://www.pucrs.br/eventos/alcadeca/?p=programacao> (11. oktober 2012).
- SOMAVIA, J. (2010): Accelerating action against child labour. Global Report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. *International Labour Conference, Geneva*. Dostopno prek: <http://www.ilo.org> (11. oktober 2012).
- UNICEF BRASIL. Dostopno prek: <http://www.unicef.org.br/> (11. oktober 2012).
- UNICEF (2011): *O direito de ser adolescente: Oportunidade para reduzir vulnerabilidades e superar desigualdades*. Brasília, Fundo das Nações Unidas para a Infância.

Cestni otroci in življenje zunaj tradicionalnih okvirov socializacije

Cestni otroci so pojav, ki ima v sodobnem svetu globalne razsežnosti. Med univerzalnimi značilnostmi cestnih otrok izstopajo distribucija po spolu, povprečna starost, specifična matrifokalna oblika primarne družine, glavni razlogi za beg na cesto in subkulturna organizacija skupine na cesti. Za cestne otroke je prav subkultura tista socialna skupina, ki je po eni strani pomemben potezni dejavnik, ki vpliva na otrokovo odločitev za beg na cesto, po drugi pa na cesti tudi simulira izostalo družino. Prek lastnega, subkulturnega sistema vrednot se med primarnim in sekundarnim habitatom cestnih otrok ustvarja konflikt, ki onemogoča ustrezno resocializacijo in reintegracijo cestnih otrok in katerega je mogoče premagati le s pomočjo integracije elementov subkulturnega socialnega sistema v resocializacijske programe.

Ključne besede: cestni otroci, življenje na cesti, subkultura, Makejevka, Ukrajina

Andrej Naterer je doktor in docent, antropolog in sociolog. Ukvarja se z antropološkim raziskovanjem cestnih otrok, sociologijo mladine in raziskovanjem različnih življenjskih stilov. Je avtor številnih znanstvenih in strokovnih člankov, znanstvene monografije *Bomži, cestni otroci v Makejevki* in prihajajočega dokumentarnega filma z istim naslovom, ter urednik zbornika *Subkulture* (andrej_naterer@hotmail.com).

Otroci in ulica v brazilskem mestu

Cestni otroci so realnost Brazilije in raziskovalci kot najverjetnejše razloge za njihov obstoj navajajo okoliščine v družini, revščino in potrebo po sodelovanju otrok pri družinskem proračunu. Nekatere ocene števila cestnih otrok predvidevajo, da je v Braziliji ena tretjina otrok tako ali drugače povezana s cesto. Drži to za vsa brazilska mesta? V mestu Corumbá na zahodu Brazilije, kjer je avtorica med opravljanjem antropološkega terenskega dela skušala raziskati

ta fenomen, je bilo cestne otroke težko najti, kljub prepričanju domačinov, da jih je veliko. Pri tem se je soočila s klasičnim antropološkim vprašanjem: se lotiti teme z vidika raziskovalca ali z vidika domačinov?

Ključne besede: cestni otroci, otroci na cesti, Brazilija, Corumbá, antropološka raziskava.

Alenka Oblak je socialna pedagoginja, podiplomska študentka socialne in kulturne antropologije, izvajalka izobraževanja in avtorica publikacij s področja nevladnih organizacij, prostovoljstva, mednarodnih projektov, globalnega učenja, okoljske vzgoje, mladinskega dela. Ukvarja se s procesi učenja, potenciali neformalnega učenja in igre, medkulturnega sodelovanja, razvojem prostovoljstva v Sloveniji in v mednarodnem prostoru, razvojem mladinskega dela in z raziskovanjem ozadij, ki vplivajo na človekovo vedenje in čustva (alenka.oblak@gmail.com).

Otroštvo pod mavrico

Raziskave, razprave in družinske realnosti

Članek posega na področje življenja družin, kjer sta oba starša istega spola in živita v partnerskem razmerju, ter implikacij za otroštvo v tovrstnih družinah. Na kratko oriše pomembnejše raziskave s tega področja in zagovarja pomen subspecializacije antropologije, etnologije in sociologije otroštva in razširitivjo na raziskave izkušnjem otrok iz tovrstnih družin. Avtorica se naveže tudi na trenutne razprave o družinah v javnih diskurzih, povezanih s spremembami v zakonodaji, in ob tem razpravlja tudi o homofobiji. Uvaja pojem moralnega homofoba, ki nestrpnost do homoseksualno usmerjenih oseb legitimira z domnevnimi interesi otrok. V drugem delu prispevka avtorica predstavi mednarodno raziskavo, ki je bila namenjena otrokom iz mavričnih družin in izkušnjem mavričnih družin v šoli. Navedena raziskava pomeni tudi prvo raziskavo pri nas, v kateri so o svojih izkušnjah z dvema staršema istega spola ali istospolno usmerjenostjo svojih staršev spregovorili mladi. Kot posebej relevantne za doživljanje otrok in razumevanje konteksta, v katerem živijo mavrične

Children and the street in a Brazilian city

Street children are a reality in Brazil. As the most likely reasons for their existence, researchers have cited circumstances in the family, poverty and the need for children to contribute to the family budget. Some estimates of the number of street children claim that in Brazil, one third of all children are connected to the street in some way. But is this true of all Brazilian cities? In the city of Corumbá in western Brazil, where the author attempted to research this phenomenon alongside her anthropological field work, street children were hard to find, despite the locals' belief that there are a number of them in the city. She was thus confronted with the classical anthropological dilemma: To pursue the topic from the point of view of the researcher or from the point of view of the natives?

Key words: street children, children on the street, Corumbá, anthropological research.

Alenka Oblak is a social pedagogue and post-graduate student of social and cultural anthropology. She conducts educational sessions and is the author of publications in the field of non-governmental organisations, volunteer work, international projects, global learning, environmental education, and work and young people. She works with learning processes, the potential of informal learning and play, intercultural collaboration, the development of volunteer work in Slovenia and internationally, the development of the work among young people and research into the background factors that impact a person's behaviour and feelings (alenka.oblak@gmail.com).

Children under the rainbow

Research, discussions and family realities

This article touches upon the field of the lives of families where both parents are of the same sex and living in a partner relationship and on the implications that families of this kind have for childhood. It briefly outli-

nes important research in this field and advocates for the importance of a sub-specialisation of the anthropology, ethnology and sociology of childhood which could take shape by including research on the experiences of children living in these kinds of families. The author also takes into account the current debates on families in public discourses linked to legislative changes, and in this context also discusses homophobia. She introduces the term "moral homophobia", which denotes the legitimisation of intolerance towards homosexually oriented persons by invoking the supposed interests of the child. In the second part, the author presents an international research project aimed at children from rainbow families and the experiences of rainbow families in school. This research also constitutes the first research in Slovenia in which young people speak about their experiences with two same-sex parents or the same-sex orientation of their parents. She presents the strategies used by parents in dealing with (anticipated) social responses to their family life as being especially relevant for children's experiences and an understanding of the context.

Key words: rainbow families, homosexuality, homophobia, research on rainbow families, school, childhood.

Ana M. Sobočan holds a masters degree in gender studies and is a researcher and assistant at the Faculty of Social Work of the University of Ljubljana. She has been working with research on same-sex families since 2006, when she conducted the first systematic research on this subject in Slovenia. Since then, she has authored multiple articles in both journals and books and has spoken on the subject at congresses and discussions and in the media. Her main research work focuses on ethics in social work and dilemmas that arise while practising social work (AnaMarija.Sobočan@fsd.uni-lj.si).